

Edustuksellisten demokratioiden uudet haasteet¹

DONATELLA DELLA PORTA

Yhteiskunnalliset liikkeet, poliittiset puolueet ja julkisuus uudella vuosituhannella

Yhteiskunnallisten liikkeiden syntykehitys on ollut tiiviissä yhteydessä kansallisvaltion kehitykseen. Vaikka protestitoimintaa tunnettiinkin jo ennen kansallisvaltion syntyä, vain kansallisvaltiossa liikkeille on ollut tyypillistä itsenäinen organisaatio ja kyky vaikuttaa poliittiseen järjestelmään (Tilly 1984). Kansallisvaltion synnyn aikoihin yhteiskunnalliset liikkeet olivat aktiivisia toimijoita julkisella alueella, jolla ne muodostivat vaatimuksia ja haasteita eliittä kohtaan. Sen jälkeen yhteiskunnalliset liikkeet ovat olleet eri tavoin ja erilaisella intensiteetillä vuorovaikutuksessa kansallisvaltion keskeisen toimijan, ideologisen joukkopuolueen kanssa. Monimutkaisia vaihtosuhteita kehittyi erityisesti, vaikkakaan ei yksinomaan, liikkeiden ja vasemmistopuolueiden välille. 1960-luvulta lähtien liikkeet alkoivat erottautua puoluejärjestelmästä ja tuoda julkiselle alueelle uusia haasteita. Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden nousua onkin pidetty merkinä sekä puolueiden vaikeudesta kommunikoida kansalaisyhteiskunnan suuntaan että julkisen alueen ”pluralisoitumisesta”. 1980-luvulla nämä liikkeet näennäisesti sulautuivat ”normaaliin poli-

tiikkaan”, kun taas 1990-luvulla ”alhaalta” nousut uusi mobilisaatioaalto on näyttänyt aivan uudentyyppisinä liikkeinä, eräänlaisina ”uus-uus-liikkeinä”.

Käsittelen tässä artikkelissa edellämainittuja historiallisia kehityskulkuja keskittyen erityisesti niiden uusimpaan vaiheeseen. Paikallistien yhteiskunnallisten liikkeiden roolin niiden vuorovaikutuksessa poliittisten puolueiden ja julkisen alueen kanssa, ja pohdin, millaisia uusia haasteita liikkeet ja puolueiden muuttuminen kohdistavat edustuksellisiin instituutioihin. Bernard Maninin (1995, 19) mukaan edustuksellisia regiimejä yhdistää neljä piirrettä: a) päätöksentekijät valitaan vaaleilla, b) päätöksentekijöille myönnetään jonkintasoinen itsenäisyys suhteessa valitsijoihinsa, c) valitsijat voivat vapaasti ilmaista mielipiteensä ja d) poliittiset päätökset alistetaan avoimelle julkiselle keskustelulle. Poliittiset puolueet, julkisuus ja yhteiskunnalliset liikkeet ovat tärkeitä toimijoita kaikissa edustuksellisissa regiimeissä, mutta ajan kuluessa niiden erityispiirteet ovat muuttuneet, mikä kertoo tärkeästä muutoksesta kansallisvaltion kehityksessä. Luonnostelen yhteiskunnallisten liikkeiden roolia ensin edustuksellisten regiimien muodostumisen vaiheessa, jolloin julkinen alue oli vielä itsenäinen ja poliittiset puolueet heikkoja (ensimmäinen luku), ja sitten joukkopuolueiden aikana, jolloin puolueista tuli julkisen sfäärin voimakkain toimija (toinen luku). Uudet yhteiskunnalliset liikkeet merkitsivät siirtymistä uuteen edustuksellisuuden malliin (kolmas luku). Nykydemokra-

¹ Artikkelin on englanninkielestä kääntänyt Tiina Rättilä. Artikkelin perustuu Donatella della Portan Poliittikan tutkimuksen päivillä 13.–14. tammikuuta 2000 Tampereella pitämään plenum -esitelmään.

tioissa, joille on tyypillistä kansallisvaltion heikkeneminen, ideologisten joukkopuolueiden katoaminen ja julkisuuden ”markkinoistuminen”, yhteiskunnallisille liikkeille avautuu uusia toimintamahdollisuuksia (neljäs luku). Edustuksellisten demokratioiden viimeaikainen kehitys luo puolestaan uusia haasteita yhteiskunnallisille liikkeille ja niitä koskevalle teoretisoinnille (viides luku).

Yhteiskunnalliset liikkeet, julkisuus ja parlamentaarinen demokratia

Edustuksellisten demokratioiden ensimmäisessä vaiheessa (jonka Bernard Manin on määritellyt *parlamentarismiksi*) edustajien valinta perustui paikallisissa suhdeverkostoissa luotuun henkilökohtaiseen luottamukseen ja kunnioitukseen (Manin 1995, 260). Yhteiskunnassa mielipide-
liikkeet organisoituivat erilaisten teemojen ympärille painostaen parlamenttia paitsi yleisen mielipiteen, myös julkisten mielenosoitusten avulla. Parlamentti ymmärrettiin areenana, jolla edustajat muodostavat mielipiteensä avoimen keskustelun kautta.

Tässä vaiheessa poliittiset puolueet olivat vielä heikkoja. 1700-luvun loppuun saakka, mutta usein vielä 1800-luvulla, puolueet muodostuivat, kuten Weber (1974, 287) on todennut, ”huomionarvoisten henkilöiden” ympärille, siis yksilöiden, jotka kykenivät investoimaan julkiseen toimintaansa poliittisen sfäärin ulkopuolelta hankkimiaan resursseja, rahaa ja henkilökohtaista vaikutusvaltaa. Puolueet mobilisoituivat vain vaalikampanjoiden yhteydessä, muistuttaen lähinnä ”komiteoita”. Nämä olivat Maurice Duvergerin mukaan poliittisen eliitin muodostamia pieniä ryhmiä, joiden valta perustui sosiaaliseen vaikutusvalttaan (Duverger 1953–54, 115–116). Tultuaan valituksi parlamentin jäsenet kommunikoivat keskenään suoraan, eli kommunikaatio ei ollut hierarkkisesti koordinoitua. Puolueiden pääasiallinen funktio olikin, kuten Neumann on havainnut (1956, 153), valitsijoidensa intressejä edustavien ehdokkaiden valinta.

Juuri tässä vaiheessa muodostui porvarillinen julkisuus. Se oli ”julkista”² monessakin merki-

tyksessä. Ensinnäkin, julkisuus toimi *subjektina*. Habermas toteaa, että paikallistamalla itsensä ”valtion ja yhteiskunnan väliselle jännitteelle alueelle” porvarillinen julkisuus saavutti yleistä merkitystä, vaikka ”jäikin itse osaksi yksityisen piiriä” (Habermas 1988, 171). Toiseksi, myös porvarillisen julkisuuden *objekti* oli julkinen. Itse asiassa julkisen sfäärin käsite syntyi, kun kävi mahdolliseksi erottaa julkinen yksityisestä, siis valtion tehtävät alueesta, joka sijaitsi valtion intervention ulkopuolella. Kolmanneksi, siinä määrin kuin porvarillinen julkisuus oli (läpi)näkyvää, se toimi myös julkisen kommunikaation *välineenä*. Julkinen sfääri oli se osa kansalaisyhteiskuntaa – ei valtion kontrolloima, mutta julkisten päätösten kannalta relevantti – jossa käytiin ulospäin näkyviä julkisia keskusteluja. Erityistä tälle sfäärille oli keino, jota se käytti poliittisissa konfrontaatioissa: yleinen, rationaaleihin perusteluihin nojaava kansalaiskeskustelu (*public and rational reasoning*).

Julkisen sfäärin kehittyminen oli tyypillistä modernin yhteiskunnan muodostumiselle. Julkisuus, jonka Habermas määrittelee ”porvarilliseksi”, syntyi samanaikaisesti kauppaan käyvän keskiluokan kanssa, joka vähitellen saavutti kansalaisyhteiskunnassa dominoivan aseman. Rahatalouteen ja markkinoihin perustuva kapitalismi tarvitsi sekä hyödykkeiden että informaation kansainvälistä jakelua (Habermas 1988, 27–28). Kahvilat, salongit, kieliseurat ja vapaamuurarit olivat sosiaalisia tiloja, joissa kehittyi tuntuma julkiseen keskusteluun. Näistä tiloista kasvoivat ne instituutiot, jotka tulivat laajentamaan julkista aluetta fyysisesti. Näitä olivat ennen kaikkea lehdistö, mutta myös esimerkiksi julkiset kokoukset, lukupiirit ja erilaiset yhdistykset. Lehdistön ansiosta 1600-luvulla ”säännöllisestä tiedonvälityksestä tulee julkista, ja se on laajan yleisön saavutettavissa” (mt., 29). Ranskan ja Yhdysvaltojen vallankumousten jälkeen absolutististen regimien sensuurin lopettaminen mahdollisti vapaan lehdistön kehittymisen. Lehdistöstä muodostuikin vilkkaan debatin väline – tosin alkusi vain eliitin piirissä. Samaan aikaan julkisuus otti itselleen tärkeän poliittisen roolin, kun sen kyky kritisoida ja siten kontrolloida hallintoa kehittyi. Tämän seurauksena poliittisessa toiminnassa siirryttiin pois väkivallan käytöstä

² Lainausermit TR.

kohti ”keskusteluaseiden”³ käyttöönottoa. Habermas puhuukin *keskusteleavan (reasoning) julkison* syntymisestä⁴.

Samaan aikaan kun parlamentaarista debattia tuli julkisia, itsenäisten ja vaikutusvaltaisten mielipideliikkeiden määrä julkisella alueella moninkertaistui. Englannissa yleistä mielipidettä konstruointiin 1700-luvun puolivälin tienoilla ”yhä useammassa vetoamuksissa ja keskusteluissa, joita käytiin julkisissa tai puoliyksityisissä tiloissa (tavernoissa, kahviloissa, klubeissa), joissa uusi kauppiasta, ammatinharjoittajista ja säännöllisesti ilmestyvien julkaisujen lukijoista muodostuva keskiluokka koontui... Syntyi lukuisia seuroja ja erilaisia yhdistyksiä... Poliittinen lehdistö levisi laajemmalle kuin kukaan oli osannut kuvitella” (Pizzorno 1996, 972). Ranskassa, samoin kuin Englannissa, parlamenttien ulkopuoliset poliittiset yhdistykset keräsivät kymmeniä, joskus jopa satoja tuhansia allekirjoituksia adresseihin, joissa vedottiin esimerkiksi lehdistön vapauden, orjien emansipaation, vaalireformin ja julkisen koulutuksen puolesta (mt., 488–89). Lehtien mielipidesivuista muodostui uusi kanava vaatimusten esittämiselle. 1700-luvulta eteenpäin ”painetun sanan ja yhdistysten ansiosta ihmiset saivat helpommin tietoa toistensa toiminnasta ja kykenivät yhdistymään yli laajojen yhteiskunnallisten ja maantieteellisten jakojen ja muuttamaan konfliktit kansallisiksi yhteiskunnallisiksi liikkeiksi” (Tarrow 1994, 48). Painetun median moninaisuus salli pluralistisen de-

batin, mutta myös itse sanomalehdet nousivat liikkeiden agenteiksi. Painetun median kehitys antoi merkittävän sysäyksen yhteiskunnallisten liikkeiden muodostamiselle.

Yhteiskunnalliset liikkeet ja puolueiden demokratia

Äänioikeuden laajentuessa *puolueiden demokratia* korvasi parlamentaarisen demokratian. Tässä järjestelmässä ”äänioikeuden laajennusta seuraava valitsijoiden määrän kasvu estää henkilökohtaisen suhteen muodostumisen valitujen ja valitsijoiden välille” (Manin 1995, 264). Valitsijat puolestaan luottivat yksittäisten poliitikkojen sijaan yhä enemmän näiden puolueisiin. Yhteisöön kuulumisen tunne kulki puolueidentifikaation mukana, mikä stabilisoi äänestyskäyttäytymistä. Myös parlamenttiedustajat identifioituivat puolueeseen, jolta he saivat poliittisella urallaan tarvitsemansa resursit. Tämän lisäksi puolueet rakensivat yleistä mielipidettä: informaation lähteet muuttuivat puoluepoliittisesti orientoituneiksi ja jokainen yksilö valitsi lähteensä omien poliittisten preferenssiensä perusteella. Debatti julkisista päätöksistä ei enää kehittynyt parlamentissa vaan puolueissa. Puolueet pönkittivät yhteiskunnallisia jakoja (Lipset & Rokkan 1967), ja yhteiskunnalliset liikkeet kampanjoivat yhdessä puolueiden kanssa.

Sen jälkeen kun kollektiiviset identiteetit alkoivat rakentua julkisella alueella, modernille politiikalle on ollut tyypillistä puolueiden kyky yhdistää *identiteettien* edustaminen vaikuttavaan edustamiseen (*efficient representation*). Itse asiassa, puolueet ovat edistäneet *identiteettien muotoutumista* kansalaisyhteiskunnassa. Pizzornon mukaan ”poliitikot pyrkivät poliittisten identiteettien luomiseen, säilyttämiseen ja voimistamiseen. Tällaisessa toiminnassa tarvitaan symboleja, jotka edesauttavat tietyn kollektiivin jäseniä tunnistamaan itsensä kollektiiviseksi toimijaksi, ilmaisemaan keskinäistä solidaarisuutta ja organisoimaan kollektiivista toimintaa” (Pizzorno 1983, 175). Puolueet ovat olleet myös julkisen päätöksenteon pääasiallisia agenteja, eli ”tehokkaan”⁵ toiminnan (*efficient*

³ Lainausmerkit TR.

⁴ Suomentajan huomautus: Pietilä & Ridell ovat ehdottaneet ongelmallisen *public*-termin suomenkieliseksi vastineeksi *julkisoa* (ks. Pietilä, Veikko & Ridell, Seija, Julkea ehdotus. *Tiedotustutkimus* 21:1, 1998). Suomen kielessä *public* on käännetty sekä *julkiseksi*, *julkisuudeksi* (joukkoviestintän hallitsemana tilana) että *yleiseksi* (julkisessa tilassa tapahtuvan joukkoviestinnän passiivisena kohteena). Mitkään näistä käänöksistä eivät tavoita termin aktiivista, toiminnallista merkitysisältöä, johon myös Habermasin porvarillisen julkisuuden käsitys (julkisuus toimijana, subjektina) rakentuu. Toiminnallisen julkisuuden, siis *julkison*, ideana on, että *yleisö* muodostaa kansalaisyhteiskunnan aktiivisen toimijan tai toimijaryppään, joka generoi julkista mielipidettä rationaalien, argumentoivan keskustelun kautta. (Ks. tästä keskustelusta myös Suhonen, *Politiikka* 1999, 41:1, 4–16.)

⁵ Lainausmerkit TR.

activity) kautta poliitikot pyrkivät ”suoraan parantamaan edustamansa kollektiivisen yksikön suhteellista asemaa – tai ainakin estämään sen huonontumisen – systeemissä, jossa kyseinen yksikkö toimii” (mt., 175).

Joukkopuolueet vastasivat ennen kaikkea identifioitumisen ja siihen liittyvien solidaarisuuden ja yhteisten normien tarpeisiin liittämällä yhteiskunnalliset liikkeet itseensä ja kanavoimalla ne poliittisen järjestelmän sisään. Massojen integroimiseksi puolueet kehittivät yhdistysverkostoja, jotka kattoivat mitä erilaisimpia jokapäiväisen elämän aspekteja. Joukkopuolue ei vaatinutkaan vain ääniä, ”se ei ainoastaan edellyttänyt pysyvää jäsenyyttä ja säännöllisiä jäsenmaksuja, vaan vaikutti yhä voimakkaammin elämän kaikilla alueilla... Puolue pystyi luottamaan jäseniinsä, koska se määräsi suurelta osin heidän sosiaalisesta kanssakäymisestäään” (Neumann 1956, 153). Kollektiivisten identiteettien konstruoinnin kautta puolueet ”valikoivat, redusoidivat, uudelleen muotoilivat, muuttivat ja karsivat niitä jäsentymättömiä kysymyksiä, joita ’alhaalta’ nousi” (Pizzorno 1996, 984).

Syvälle juurtuneet ja tiheät yhdistysten verkostot, jotka toimivat ”punaisten” alakulttuurien pohjana, kehittivät yhteisen identiteetin. ”Tähän maailmaan kuuluminen tarkoitti myös elämistä suuren osan työaikaan ’tasa-arvon alueella’... joka tarjosi lukuisia mahdollisuuksia uusien henkilökohtaisten suhteiden muodostamiselle” (Pizzorno 1996, 1018). Sosialistiset puolueet tarjosivat identiteetin resursseja niille ihmisille, jotka oli suljettu eliittien ulkopuolelle: ”[I]tse asiassa ne tarjosivat tuohon ’punaiseen maailmaan’ mukaan tuleville paitsi poliittisia toiveita, solidaarisuutta ja keskinäistä tukea, myös identiteetin, jonka ’toverit’ jakoiivat keskenään ja jonka myös muu yhteiskunta tunnusti ja jota se oppi jollakin tavoin kunnioittamaan” (mt., 1019). Tällä tavalla työväenluokasta tuli lojaali puolueille. Puolueet vaikuttivat yhteiskunnan nationalisoitumiseen, ”työväenluokan integroimiseen edustuksellisen järjestelmän menettelytapoihin antamalla sille ’äänen’ ja tuomalla sen dialogiin järjestelmän muiden toimijoiden kanssa. Siten puolueet osallistuivat menestyksellisesti valtiollisten tehtävien laajentamiseen” (Pizzorno 1996, 1023). Identifioinnilla oli siten positiivinen rooli poissuljettujen

ryhmien integroinnissa. Yhteiskunnallisen konfliktin politisoiminen proseduralisoi sen ja suuntasi toiminnan kollektiivisen identiteetin rakentamiseen. Puolueiden kautta tapahtuvalla osallistumisella oli sosiaalistava funktio, se antoi mahdollisuuden sisäistää demokraattiset menettelytavat ja kanavoida konfliktit. Puolueet muodostivat ”vastauksia hämmennykseen ja epävarmuuksiin, jotka ratkaistiin samassa osallistumisen ja poliittisten toiveiden jakamisen aktissa, jossa jäsenet tulivat tunnustetuksi toisten samanlaisten ja tovereiden taholta” (Pizzorno 1996, 1000). Puolueet usein muuttivat yksilöiden oman identiteetin ja saivat heidät identifioitumaan kollektiiviin.⁶

Tässä vaiheessa työväenliikkeen kertomus on kietoutunut tiukasti sosialistisen puolueen tarinaan. Ei mitenkään sattumalta, yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimuksessa huomion etuoikeutettuna (joskaan ei ainoana) kohteena on etenkin Euroopassa ollut työväenliike ja luonnollisesti myös sen puolue.

Samalla kun yhteiskunnalliset liikkeet kehittivät päällekkäistä toimintaa puolueiden kanssa, ”porvarillinen” julkisuus menetti vähitellen merkityksensä. Habermas on huomionoinut, että ”1800-luvun toisen puoliskon jälkeen institutiot, jotka olivat taanneet julkisuuden olemassaolon keskustelevana (*reasoning*) entiteettinä horjuivat voimakkaasti” (1988, 194). Julkiset debatit jatkuivat toisissa tiloissa – radiossa, kustannustaloissa ja yhdistyksissä – jotka noudattivat usein puoluejakoa. Julkisuus laajentui, mutta menetti samalla itsenäisyytensä. Tämä tapahtui ennen kaikkea poliittisen debatin ”puolueistumisen” kautta. Kuten Manin kirjoittaa: ”Puolueet organisoivat sekä kilpailun äänistä että yleisen mielipiteen ilmaisun (mielenosoitukset, vetoamukset, sanomalehdet). Koska puolueet edustavat keskeisimpiä yhteiskunnal-

⁶ Kollektiivisten identiteettien konstruointi on antanut edustukselliselle järjestelmälle mahdollisuuden olla hyödyntämättä välittömiä etuja ja keskittyä tulevaisuudessa saavutettaviin hyötyihin. Pizzorno (1983, 167) on korostanut ”intressin arvioimisen, siis kustannusten ja hyötyjen laskemisen, vaativan että kalkyloiva subjekti saavuttaa kollektiivisen identiteetin tunnustuksen. Näin hän saa kriteerit, joiden perusteella intressit määritellään tai toisin sanoen kriteerit, jotka antavat toiminnalle tarkoituksen”.

lisia intressejä keskinäisissä konflikteissaan, ei synny sellaista mielipiteen ilmaisuja, joka ei olisi jollakin tavalla kytköksissä puoluejakoon. Yhdistykset ja sanomalehdet ovat lähellä sitä tai tätä puoluetta” (1995, 274–75). Pioneeritutkimus lehdistön vaikutuksesta vaalikäyttäytymiseen on osoittanut, että kansalaiset itse asiassa valitsivat informaationsa poliittisten sitoumustensa perusteella eikä päinvastoin. Paul Lazarsfeldin (Lazarsfeld ym. 1944) tutkimukset Kolumbian yliopiston soveltavan yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen laitoksella osoittivat selvästi, että valitsijat uskoivat vain sellaiseen informaatioon, joka ei ollut ristiriidassa heidän puoluevalintansa kanssa.

Uudet yhteiskunnalliset liikkeet ja puolueiden kriisi

Poliittisten puolueiden analyysit Michelsistä (1909) Kirchheimeriin (1966) ja Panebiancosta (1982) Katziin ja Mairiin (1995) kuvaavat kehitystä, jossa puolueet hylkäävät kansalaisyhteiskunnan ja lähentyvät vähitellen instituutioita. Tämä on merkinnyt puolueiden keskittymistä edustuksellisen toiminnan siihen puoleen, joka korostaa asioiden tehokasta ajamista. 1960-luvun lopun liikkeitä onkin tulkittu merkinä puolueiden irtaantumisenä kansalaisyhteiskunnasta tai ainakin puolueiden kyvyttömyydestä edustaa uusia yhteiskunnallisia jakoja. 1970-luvulla yhteiskuntatieteellinen tutkimus korosti uusien liikkeiden kykyä tuottaa poliittisia katkoksia ja uudenlaista poliittista toimintaa hyödyntämällä verkkomaista organisaatiota ja tuomalla mukaan kollektiivisen toiminnan repertoaariin uusia poliittisen osallistumisen muotoja. ”Vanhasta vasemmistosta” nämä liikkeet erottautuivat korostamalla postmaterialistisia arvoja ja yhdistämällä yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden vaatimukset yksilön oikeuksien puolustamiseen.

Uudet liikkeet puuttuivat nimenomaan poliittisen järjestelmän ”operatiiviseen logiikkaan”, muodollisiin ja institutionalisoiutuneisiin menettelytapoihin, eliittien rekrytoimiseen ja epävirallisen vallan muodostumiseen (Kitschelt 1986; Rucht 1994). Liikkeet ovat tavoitelleet, usein onnistuneestikin, poliittisen vallan desentralisoimista, kiinnostuneiden kansalaisten osallistamista joidenkin poliittisten ratkaisujen

muotoiluun sekä valitusmenettelyjen luomista hallinnollista päätöksistä, esittäen itsensä ”alhaalta nousevan demokratian” instituutioina. Uusien areenoiden kehittyminen vaikutti liikkeiden kenties tärkeimmän tavoitteen, uuden demokratiakäsityksen, muotoilemisen. Uudet liikkeet eivät rajoittuneet pelkästään luomaan itselleen erityisiä vaikuttamisen kanavia, vaan ne esittivät myös fundamentaalista kritiikkiä konventionaalista politiikkaa kohtaan ja siirsivät interventionsa politiikasta meta-politiikkaan (Offe 1985). Yhteiskunnallisten liikkeiden 1960-luvulta asti kehittämä demokratiakäsitys poikkeaa huomattavasti siitä mallista, jolle edustuksellinen demokratia rakentuu ja jossa kansalaiset valitsevat edustajat ja kontrolloivat näitä uhalla jättää valitsematta heidät uudelleen seuraavissa vaaleissa. Yhteiskunnallisten liikkeiden suosima suora demokratia hylkää delegoinnin periaatteen, joka nähdään oligarkian välineenä, ja edellyttää sen sijaan, että edustajien tulee olla äänestäjille vastuullisia kaikkina aikoina. Lisäksi, kun edustuksellisessa demokratiassa delegointi on yleistä ja edustajat päättävät koko joukosta erilaisia asioita kansalaisten puolesta, suorassa demokratiassa delegointi rajoittuu tiettyihin kysymyksiin. Kansalaisten omaksi asiaksi jää tarpeen mukaan määrittellä ne päämäärät, joita tavoitellaan. Siinä missä edustuksellinen demokratia edellyttää erityisen edustajaelimen muodostamista, suora demokratia suosii jatkuvaa uudelleenorganisointia. Edustuksellinen demokratia perustuu muodolliselle tasa-arvolle (ääni/henkilö), kun taas suora demokratia on osallistuvaa, ja päätöksenteon oikeus tunnustetaan niille, jotka ovat sitoutuneet ”yhteisen hyvän”⁷ edistämiseen. Siinä missä edustuksellinen demokratia on usein byrokraattista ja keskittää päätöksenteon ylätasolle, suora demokratia on desentralisoivaa ja korostaa, että päätöksiä tulee tehdä niin lähellä arkielämää kuin mahdollista.

Uudet liikkeet kritisoivat niin liberaali- kuin ”puoluedemokratiakaan” ja vahvistivat parlamentaarille demokratiamuodoille vaihtoehtoisten – ellei peräti ensisijaisten – muotojen legitimitettiin: ”Täten vasemmistolaisten ja libertaarien (*libertarian*) yhteiskunnallisten

⁷ Lainausmerkit TR.

liikkeiden panokset ja kamppailu kutsuvat esiin vanhan demokratiateoreettisen elementin eli kollektiivisen päätöksenteon organisoimisen tavan, johon viitataan eri tavoin klassisena, populistisena, kommunitaristisena, vahvana, ruohonjuuritason tai suorana demokratiana, sellaista demokratioiden nykymuotoa vastaan, jota kutsutaan realistiseksi, liberaaliksi, elitistiseksi, republikanistiseksi tai edustukselliseksi demokratiaksi” (Kitschelt 1993, 15).⁸

Tässä mielessä yhteiskunnalliset liikkeet ovat myös vastaus intressiedustamisen ongelmiin. Ne ”kompensoivat” poliittisten puolueiden taipumusta suosia intressejä, jotka maksavat itsensä takaisin vaalimenestyksenä ja intressiryhmien taipumusta suosia niitä yhteiskunnan kerrostumia, joilla on eniten resursseja. Suora demokratia antaa äänen niille, joilla ei ole aineellisia resursseja taikka ”enemmistövoimaa”, mutta jotka ovat sitoutuneita asiaansa. Kun edustuksellisessa demokratiassa kansalaisten pääasiallinen vaikuttamisen väline on äänestäminen, suora demokratia legitimoii protestin painostuskeinona päätöksentekijöitä kohtaan.

Viime vuosikymmeninä yhteiskunnalliset liikkeet ovat onnistuneet tuomaan politiikkaan suurempaa ruohonjuuritason kontrollia. 1970-luvulta lähtien hallintoa on monissa Euroopan maissa hajautettu ja päätöksentekijöihin on luotu uusia yhteyskanavia. Erilaisia osallistumismuotoja on kokeiltu niin liikkeiden organisaatioissa kuin julkisissa instituutioissakin. Siinä missä joukkopuolueiden nousua on luonnehdittu ”vasemmistolaisuuden tartunnaksi”, uusia yhteiskunnallisia liikkeitä on väitetty ”alhaalta nousevan demokratian tartunnaksi” (Rohrschneider 1993). Uudet liikkeet ovat vaikutta-

neet poliittisten päätöksentekotapojen moninaistumiseen ilmaisemalla tyytymättömyytensä ”realistiseen”, keskitettyyn ja byrokraattiseen edustukselliseen demokratiaan. Tässä mielessä yhteiskunnalliset liikkeet ovat aikaansaaneet muutoksen poliittisessa kulttuurissa, siinä normien ja toimintamuotojen järjestelmässä, joka määrittää, mitkä aiheet ja toimintatavat ovat poliittisesti legitiimejä. Kollektiivisen toiminnan tavat, joita aiemmin pidettiin pelkättään yleisen järjestyksen ongelmina, ovat vähitellen muuttuneet kiinteäksi osaksi poliittisen osallistumisen keinorepertoaria (della Porta 1998 ja 1999a).

Vaikka uudet liikkeet kritisoivat puolueita ja esittivät itsensä vaihtoehdona traditionaalisille edustuksellisille käytännöille, niiden suhde puolueisiin pysyi kuitenkin keskeisessä asemassa, eritoten Euroopassa, missä traditio on suosinut yhteistyötä liikkeiden ja vasemmisto-opposition välillä (Tarrow 1989; della Porta 1995). Uudet liikkeet kehittivätkin (enemmän tai vähemmän kiinteitä) liittolaisuhteita puolueiden kanssa. Puolueet puolestaan pyrkivät sulauttamaan liikkeet ja niiden identiteetit itseensä ja edustamaan niitä instituutioissa. Liikkeet olivat hyvin herkkiä (potentiaalisten) puolueliittolaistensa politiikalle, ne asettivat toiminnan yhteiskunnassa ensisijaiseksi ja jättivät puolueiden tehtäväksi tuoda liikkeiden esittämät vaatimukset instituutioiden sisälle. Liikkeet järjestyivät – vaikkakin hieman jännitteisesti – poliittiselle oikeisto-vasemmisto -akselille ja yhdistivät diskurssinsa puolueliittolaistensa ideologioihin.⁹ Vastaavasti vasemmistopuolueet eivät ole olleet immuuneja liikkeistä tuleville paineille. Ison-Britannian työväenpuolueesta Saksan sosialidemokraatteihin ja Ranskan sosialisteista Italian kommunisteihin (esim. Maguire 1995; Duyvendak 1995; Koopmans 1995; della Porta 1996), institutionaalisen vasemmiston ohjelmat ja jäsenyydet ovat muuttuneet

⁸ Tämän tulkinnan mukaisesti yhteiskunnalliset liikkeet ajattelevat, että suora demokratia on lähempänä ihmisten intressejä kuin liberaali demokratia, joka perustuu edustajille annettavaan valtuutukseen ja jossa nämä ovat kontrolloitavissa ainoastaan vaalien aikana. Neo-kommunitaristisen demokratiakäsityksen kannattajina yhteiskunnalliset liikkeet kritisoivat myös ”organisoitua” demokratiamaalia, jossa joukkopuolueet strukturoivat ja välittävät ”voimakkaita” intressejä; liikkeiden pyrkimyksenä on saada siirrettyä päätöksenteko läpinäkyvämpiin ja kontrolloitavampiin paikkoihin. Yhteiskunnallisten liikkeiden demokratiakäsityksessä ihmiset ottavat itse suoraan vastuuta poliittisesta päätöksenteosta (Kitschelt 1993, 15).

⁹ Esimerkiksi tutkimus (Dalton 1995, 308) ekologisista ryhmistä läntisissä demokratioissa 1980-luvulla osoitti, että vaikka vain 11 % ryhmistä ilmoitti olevansa säännöllisesti yhteydessä puoluejohtajiin, vihreät (21 %), vanha (38 %) ja uusi (29 %) vasemmisto mainitaan toimijoina, jotka edustavat ekologisen liikkeen intressejä (vain 2 % vastaajista oli sitä mieltä, että konservatiivit edustavat ekologisia intressejä).

uusien liikkeiden vaikutuksesta.¹⁰ Ei ollenkaan sattumalta, 1960- ja 1970-luvuilla yhteiskunnallisia liikkeitä koskeva kirjallisuus keskittyi lähes yksinomaan ns. vasemmistolais-libertaariin liikkeisiin.

Tässä vaiheessa puolueiden vaikutusvalta julkisella alueella väheni voimakkaasti jättäen yhä enemmän tilaa markkinalogiikan leviämislle. Habermas on todennut, että ”lehdistöinstituution (*press institutions*) alkuperäinen pohja muuttui radikaalisti, ainakin sen edistyneimmissä muodoissa: liberaalin mallin mukaisesti keskusteleavan julkison orgaaneja suojasi julkisen vallan väliintulolta nimenomaan se, että ne olivat yksityisessä omistuksessa. Viimeisten sadan vuoden aikana nämä orgaanit ovat kaupallistumisensa sekä taloudellisen, teknologisen ja organisatorisen keskittymisensä myötä muuttaneet yhteiskunnallisen vallan instituutioksi, jopa siinä määrin, että niiden pysyminen yksityisissä käsissä on uhannut monin tavoin lehdistön kritiikkifunktiota. Joukkotiedotusvälineet ovat tunkeutuneet yhteiskuntaan tehokkaammin kuin koskaan liberaalin lehdistön aikakautena (laajentaen samalla julkisten asioiden aluetta), mutta samaan aikaan ne ovat siirtyneet yhä kauemmas tältä [julkiselta] alueelta, tunkeutuakseen lopulta sille hyödykkeiden vaihdon alueelle, joka aiemmin oli osa yksityistä sfääriä” (Habermas 1988, 225).

Yhteiskunnalliset liikkeet ovat saaneet kokea ”medialogiikan” vaikutukset niiden tärkeimpään toimintamuotoon, protestiin. Protestimuodot ovat *epäkonventionaalisia* tapoja vaikuttaa poliittis-hallinnolliseen päätöksentekoon. ”Yhteiskunnalliset liikkeet käyttävät suostuttelun ja pakottamisen keinoja, jotka ovat useimmiten uusia, epäortodokseja ja dramaattisia ja joiden legitimitetti on kyseenalaista” (Wilson 1973, 227). Epäsuorien vaikutuskanavien käyttö on protestoimisen tärkeä piirre. Kuten Michael Lipsky (1965) on todennut, protesti on poliittinen resurssi erityisesti niille, joilta puuttuu yhteiskunnallista valtaa. Tarkoituksena on he-

rättää tiedotusvälineiden mielenkiinto. Onnistuakseen protestin täytyy tuottaa positiivisia yllykkeitä ja sen on voitettava puolelleen niiden sympatiat, joilla on resursseja vaikuttaa päätöksentekoaarenoilla. Päästäkseen tavoitteeseensa liikkeiden täytyy luottaa joukkoviestimiin sanomansa levittämisessä.

Sitä mukaa kun puolueet ovat menettäneet otteensa julkisesta sfääristä, yhteiskunnallisten liikkeiden on täytyntä sopeutua kaupallistuneen median logiikkaan. Medialla onkin keskeinen rooli siinä, millaista vastakaikua protesti saa ja kuinka tehokas protesti lopulta on. Tämä vaikuttaa myös liikkeiden organisoitumisen tapoihin (Gitlin 1980). Kuten seikkaperäinen tutkimus protestien uutisoinnista on osoittanut (McCarthy, McPhail & Smith 1992), mediahuomion saaminen vaatii, että protestointiin osallistuu paljon ihmisiä ja että siinä hyödynnetään radikaalia taktiikkaa tai muunlaista innovatiivisuutta. Journalistit saattavat olla hyvinkin vaativia protestien suhteen. Yhtäältä he vaativat ”uutisia” ja siten toiminnallisia uutuuksia, toisaalta he mukautuvat helposti ”hyvän maun” yleisesti hyväksytyihin vaatimuksiin. Mediat siis tulevat yhä tärkeämmäksi liikkeille, mutta samaan aikaan ne pakottavat liikkeet sopeutumaan omaan logiikkaansa.

”Uus-uus liikkeet” julkisuuden demokratiassa

Vaikka tämän päivän länsimaisissa demokratioissa puolueilla saattaa olla painoarvoa julkisen politiikan muotoilussa, ovat ne (lähestulkoon?) menettäneet roolinsa sosiaalisina integroijina. Puolueet ovat säilyttäneet asemansa poliittisen henkilöstön valitsijoina, mutta ”poliittisessa osallistumisessa muotoutuvat aloitteet yhteiskunnan uudelleenorganisoidumiseksi eivät enää nouse puolueista, joiden toiminta poliittisen elämän yhdistäjänä ja sosialisoijana on vähentynyt voimakkaasti” (Pizzorno 1996, 1028). On myös yhä enemmän päätöksiä, jotka valuvat edustuksellisilta elimiltä muille julkisille instituutioille, kuten viranomaisille. Tämä voi johtaa kollektiivisten identiteettien yleiseen heikentymiseen ja sen mukana hallinnon kykyyn etäännyttää itsensä edustettavien välittömistä intresseistä pidemmän tähtäyksen tavoitteiden saavuttamiseksi.

¹⁰ Kriesin ja kumppaneiden ranskalaisista, saksalaisista, hollantilaisista ja sveitsiläisistä yhteiskunnallisista liikkeistä keräämän aineiston mukaan 18,8 %:ia liikkeiden protestitoimista tuettiin liikkeiden ulkopuolisten liittolaisten taholta. 80 %:ssa tapauksista nämä olivat vasemmistopuolueita (Kriesi ym. 1995, 68).

Kollektiiviset identiteetit saattavat kuitenkin säilyä, vaikkakaan eivät puolueiden synnyttämänä. Puolueet voivat hyvin suosia joitakin identiteettejä ja kehittää niihin läheisiä suhteita, minkä seurauksena poliittisten ohjelmien välillä säilyy jonkinasteinen kilpailu. Kollektiivisten tavoitteiden muodostaminen mahdollisesti palautuukin puolueiden ja parlamentaaristen instituutioiden ulkopuolelle, mikä muistuttaa vaiheesta, jolloin puolueet eivät vielä olleet sulauttaneet parlamentin ulkopuolisia poliittisia aktiviteetteja itseensä. Identiteettiedustamisen tehtävä (ja mielipiteiden muodostaminen) saattaa näin ollen siirtyä yhä enemmän yhteiskunnallisille liikkeille, jotka – kuten olemme nähneet – tiesivät jo viime vuosisadalla, ennen joukkopuolueiden syntyä, kuinka nostattaa taisteluhenkä ja innostusta. Olemme siis siirtymässä kohti sitä kolmatta edustuksellisuuden mallia, jonka Manin (1995) on määritellyt *julkisuuden demokratiaksi* (*democracy of the public*). Irrottautuessaan ideologioiden otteesta yleisen mielipiteen muodostamisen kanavat itsenäistyvät asteittain puolueista. Kun puoluelehdistön rooli pienenee, kansalaiset ”vapautuvat” puolueiden harjoittamasta informaation ja mielipiteiden kontrollista. Informaatiosta tulee neutraalimpaa eikä sen lähteitä valita etukäteen poliittisten sitoumusten perusteella. Tällöin mielipiteiden vapaalle muodostumiselle jää enemmän tilaa. Keskustelua eri teemoista syntyy ja kehittyy puolueiden ulkopuolella: ”Yksilöillä voi olla erilaisia mielipiteitä jostakin tietystä asiasta (jotkut ovat puolesta, jotkut vastaan). Tästä syntyy yleiseen mielipiteeseen särö... mikä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, että eri puolueita äänestävien mielipiteet asiasta seuraisivat puoluepoliittisia jakoja. Särö nousee yksilöiden preferensseistä, ei heidän puoluepoliittisista kannoistaan. Säröt yleisessä mielipiteessä eivät vastaa vaaleissa syntyneitä poliittisia jakoja.” (Manin 1995, 295.) Tämä saattaa antaa yhteiskunnallisille liikkeille relevanssia sellaisen uusien identiteettien luojina, joita on vaikeaa asettaa järjestykseen puolueiden historiallisesti edustamien jakojen mukaisesti.

Porvarilliseen – vapaaseen ja rationaaliin – julkisuuteen ei silti ole paluuta. Uusia joukkoviestimiä koskevissa analyyseissä puhutaan ”politiikan medialisoitumisesta”. Sillä viitataan yhtäältä tiedotusvälineiden itsenäistymiseen

poliittisesta kontrollista ja toisaalta niiden kasvavaan kykyyn itse kontrolloida politiikkaa. Tämä prosessi ei ole lisännyt yleisön roolia: television tulo on voimistanut taloudellisten voittojen logiikkaa sen käsityksen kustannuksella, jossa journalismi nähdään informaation neutraalina tuottajana tai välineenä kontrolloida poliittista toimintaa. Pessimistisimpien arvioiden mukaan puolueiden heikentyminen on johtanut demokratioiden muuttumiseen ”videokratioiksi”¹¹, mikä kyseenalaistaa lehdistössä edes jollakin tavalla säilyneen mielipiteiden pluralismin. Poliittikkakin on näytöstynyt, mikä liittyy modernien viestintätapojen vaatimukseen eli niiden täytyy ”omien tuotannon ja tarjonnan sääntöjen mukaisesti tyydyttää kova kysyntä houkuttelevista, viihdyttävistä ja sensaatiomaisista (poliittisista) sisällöistä” (Mazzoleni 1998, 117). Tämän seurauksena poliittinen diskurssi fragmentoituu, poliitikkojen yksityiselämän paheet painavat enemmän kuin heidän poliittiset ohjelmansa, ulkonäöstä tulee tärkeämpi ominaisuus kuin puhetaidoista, ja muutamat johtajat, joilla on taito rakentaa hyvät suhteet mediaan, saavat kontrollin puolueessa. Uusien viestintätapojen valta synnyttää ”mediapuolueita”, joilla on pieni jäsenistö ja henkilöitynyt johtajisto ja jotka perustuvat ennen kaikkea näkyvyyteen mediassa. Lisäksi televisio tekee politiikasta yhä vähemmän ymmärrettävää, mikä lisää kyynisyyttä ja poliittista apatiaa. Ja lopuksi, medialisoituminen lisää rahan roolia politiikassa, mikä muuttaa myös puolueiden ja poliittisen luokan toimintatapaa. Suoralle kontaktille perustuva ovelta-ovelle -politiikka korvautuu paljolti esiintymisillä televisiossa. Jos puolueiden aktiivoimat resurssit olivat aiemmin tärkeitä julkisten mielenosoitusten organisoimiseksi, niin virtuaalisella areenalla tilaa saa osattamalla vaalispotteja kalliiseen hintaan. Julkisuus on usein pettävää, ja valitsijat tiedostavat olevansa kyvyttömiä arvioimaan poliitikon kompetenssia, luotettavuutta ja poliittista ohjelmaa. Tällöin he toimivat helpoimmin arvioitavissa olevan tiedon, esimerkiksi edustajan vilpittömyyden (*honesty*) perusteella (Pizzorno 1996, 1028–31; myös Pizzorno 1998).

¹¹ Lainausmerkit TR.

Jos kohta tällä uudella tilanteella on seureauuksia liikkeiden muodoille, hypoteesit muutosten suunnasta ovat heterogeenisiä. Esittelen seuraavassa tarkemmin joitakin hypoteeseja yhteiskunnallisten liikkeiden uusista piirteistä. Aloitan eräistä alustavista tuloksista Italiasta 1990-luvun lopulla.

Mobilisaation laajuus: Traditionaalisesti protesti kehittyi, kun poliittisessa mahdollisuusrakenteessa avautui uusia tilaisuuksia (Tarrow 1989). Voidaan ajatella, että liikkeiden kyky tuottaa kollektiivista toimintaa heikkenee, kun se menettää voimakkaat puolueliittolaisensa. Ensimmäiset tutkimustulokset Italiasta kuitenkin osoittavat, että puolueliittolaisten menetyks pikemminkin stimuloi protestia kuin vähentää sitä. Aiemmin vaatimuksia esitettiin ja kanavoitiin hallinnollisiin instituutioihin puolue-elimien kautta. Nykyisin viranomaisten huomiota haluavien kansalaisryhmien täytyy sen sijaan suuntautua suoraan julkisuuteen ja kehittää medioita houkuttavaa protestitoimintaa. Lisäksi, kun aiemmin luottamus puolueisiin (erityisesti omaan) auttoi hyväksymään vaatimusten tyydyttämisen lykkäämisen tulevaisuuteen, tänään epäluottamus puolueisiin johtaa tällaisten ”vapaiden mandaattien” poisvetämiseen ja omien välittömien tarpeiden mobilisoimiseen.

Mobilisaation muodot: On tietenkin mahdollista, että muuttuneessa tilanteessa liikkeet menettävät pääsyn instituutioihin, mikä voi johtaa toiminnan radikalisoitumiseen ja/tai apolitisoitumiseen, epävakaisempiin organisaatorakenteisiin sekä mobilisaation anonymisoitumiseen. Kuitenkin toisenlaiset arviot, jotka vaikuttaisivat olevan linjassa ensimmäisten tutkimustulosten kanssa, viittaavat siihen, että liikkeet omaksuvat monenlaisia taktikoita päästäkseen sisään päätöksenteon eri vaiheisiin ja paikkoihin. Traditionaalisesti on ajateltu liikkeiden merkityksen rajoittuvan uusien teemojen esiin nostamiseen tai panoksen (*input*) antamiseen poliittiseen järjestelmään. Tällä hetkellä näyttää kuitenkin siltä, että liikkeiden organisaatiot pyrkivät yhä enemmän vaikuttamaan myös päätöksenteon toimeenpanon eri vaiheisiin. Liikkeiden huomio on siis siirtynyt parlamentaaristen instituutioiden painostamisesta monimuotoiseen, parlamenttiin, hallitukseen, julkishallintoon jne. kohdistuvaan interventioon. Juuri tähän näyttäisi viittaavan nykyisten liikkeiden toiminta- ja

organisaatiomallien moninaisuus. Etenkin 1970-luvun klassiset yhteiskunnalliset liikkeet (joille oli tyypillistä universaali identiteetti, toimintastrategioiden perustuminen protestiin ja verkostomainen organisaatio) näyttävät viime aikoina kehittyneen kohti neljää erilaista muotoa. Näitä ovat:

- a) *ruohonjuuritason komiteat*, joita luonnehtii paikallinen identiteetti, protestia suosiva toimintastrategia sekä osallistuva, joustava ja vähän koordinoitu organisaatorakenne;
- b) *vapaaehtoisyhdistykset*, joille on tyypillistä universaali identiteetti, palvelujen tuotantoon perustuvat interventionistiset strategiat sekä pysyvä, osallistuva ja verkostomainen organisaatorakenne;
- c) *public interest* -ryhmät, joille on ominaista universaali identiteetti, vaikka ne keskittyvätkin yksittäisiin kysymyksiin ja lobbaamiseen, yhteistyöhön perustuvat interventiostrategiat, byrokraattinen organisaatorakenne ja paperijäsenyys; sekä
- d) *vastakulttuuriset yhdistykset*, joita luonnehtii universaali identiteetti, kulttuurisiin (joskus myös kaupallisiin) toimintoihin perustuvat interventionistiset strategiat ja satunnaisesti protestit, sekä spontaani ja verkostomainen organisaatiomalli.

Nämä liiketyypit ovat yleensä läsnä samaan aikaan samoissa protestikampanjoissa, hyvin usein yhteistyössä keskenään, vaikka niiden työnjako onkin epävirallista. Eri liikkeissä, mutta usein myös samassa liikkeessä, paikalliset ja universaalit identiteetit sekoittuvat; radikaalit strategiat säilyvät hillittyjen rinnalla ja professionaalit, pysyvät yhdistykset toimivat yhdessä epävirallisten ruohonjuuriyhmien kanssa ei-pysyvissä, verkostomaisissa organisaatorakenteissa.

Eroista huolimatta näillä eri liikemuodoilla näyttää myös olevan useita yhteisiä elementtejä. Paikallisuus ja populismi ovat yhä useammin läsnä protestoijien käyttäminä *kehyksinä*. Paikallinen mobilisaatio ”on demokratian ja sen oikeuksien, kansalaisuuden lupausten, itsehallinnon ja onnellisuuden tavoittelun, tytär. Samaa aikaan tämä mobilisaatio muodostaa demokratialle haasteen siinä määrin kuin se avaa (vaikeasti ylitettävän) kuilun yleisen ja erityisen, kansallisen ja lokaalin, monien onnen ja

muutamien uhrausten välille” (Bobbio 1999, 187). Lisäksi, koska protesti toimintamuotona on yhä legitimiimpi, ”alhaalta” nousevat mobilisaatiot eivät synny vain ”vasemmistosiiven” tyypillisten vaatimusten, vaan myös epäsovinnampien teemojen, kuten rikollisuuden ja siirtolaisuuden, ympärille.

Toinen liikkeitä yhdistävä piirre on voimakas tendenssi organisatoriseen institutionalisointumiseen, vaikka organisaatiot ovatkin hyvin erimuotoisia. Yhdistysten laillinen status sekä jako virallisten tehtävien ja epävirallisten toimintojen välillä on usein edellytys julkisiin instituutioihin ”pääsemiseksi”¹² – sekä policy-prosessiin osallistumiseksi että resurssien mobilisoimiseksi. Jopa pienet paikalliset yhdistykset voivat näin saada julkisia varoja paikalliselta – ja yhä useammin myös ylikansalliselta, tasolta.

Protestin muodot näyttävät ylipäättään muuttuneen hillityimmiksi. Vaikka radikaalimmat muodot ovat säilyneet marginaalissa, useimmissa protestikeinoissa on tapahtunut jonkinlaista ”sivilisoitumista”. Pienten ryhmien demonstraatiiviset aktiot tähtäävät ennemminkin innovatiivisuuteen kuin väkivaltaan. Konfrontaatioissa kansalaistottelemattomuus ja väkivallattomuus ovat vallitsevia strategioita. Joukkoaktiot ovat harvinaisia, ja jos niitä käytetään, preferoidaan sellaisia toimintamuotoja, jotka vaativat vain vähän henkilökohtaista panostusta (kuten esim. kansalaisadresseja). Dokumentaaristen esitteiden (*dossier*) – joiden tarkoituksena on sekä kansalaisten että hallinnon ”valistaminen” – valmisteleminen on keskeinen aktiviteetti.

Strategisesta näkökulmasta on paikallaan tehdä kolme huomiota. Ensinnäkin kanssakäyminen poliittisten puolueiden kanssa ei ole ”uus-uus” liikkeille yhtä keskeistä kuin aiemmillle liikkeille. Yleistä on myös jonkinlaisen ”ideologisen puolueettomuuden” hakeminen. Liikkeet pyrkivät mahdollisimman pitkälle välttämään sijoittumista vasemmisto-oikeisto -akselille ja suosivat ennemminkin ”yhden asian” diskursseja. Vaikka liikkeiden organisaatiot ovat usein ideologisesti lähempänä vasemmistoa kuin oikeistoa, ne reagoivat poliittisten puolueiden kriisiin ”etäännyttämällä” itsensä poli-

tiikan ”likaisesta puolesta” puolustaen kansalaisyhteiskuntaa politiikkaa vastaan.

Toinen seikka, joka näyttäisi yhdistävän eri liiketyyppejä, on kyky luoda *yhteyskanavia instituutioihin*. Virkamiesten havahtuminen siihen, että he eivät enää voi luottaa puolueiden tukeen, on tehnyt heistä herkempiä organisoituille (jopa kapea-alaisille) kansalaisryhmille. Näiden tuki hallinnolle on sitä tärkeämpää mitä enemmän tuesta on delegitimoiduissa poliittisissa järjestelmissä tullut niukka resurssi. Rahataloudellisten kriisien ratkaiseminen ”yksityistämällä” (*contracting out*) julkisia tehtäviä ja palveluja näyttää lisäävän protestiliikkeiden vaikutusvaltaa alueilla, joilla ne ovat aktiivisia. Liikkeiden organisaatiot ovat siten yhä enemmän mukana paitsi julkisten päätösten muotoilussa, myös niiden toimeenpanossa. Julkishallinnon lisääntyvä deliberatiivinen, neuvotteleva päätöksenteko on lisännyt taipumusta ottaa mukaan ”alhaalta” nousevia ryhmiä julkisen päätöksenteon prosessin eri vaiheisiin. Koska yhteiskunnalliset liikkeet ovat vaikuttaneet joidenkin hallinnon erityisalojen – esimerkiksi ekologian ja naisten oikeuksiin liittyvien alojen – kasvuun, liikkeille on ollut tyypillistä kehittää näihin hallinnonaloihin systemaattisia suhteita ja osallistua niiden polycyn muotoilusta vastaaviin yhteistyöryhmiin.

Tässä tilanteessa medialla on yhä tärkeämpi rooli. Koska pääsy etenkin paikalliseen lehdistöön tai uusiin sähköisiin viestimiin on suhteellisen helppoa, median relevanssi kasvaa edelleen kaikissa protestimuodoissa. Protestit siis entisestään ”medialisoituvat”. ”Salamarsseja” järjestetään kuvamateriaalin tuottamiseksi ystävällismieliselle lehdelle tai TV -ohjelmalle. Suhde lehdistöön lisää sellaisten resurssien, kuten teknologisen asiantuntemuksen, julkisen tunnettavuuden sekä tietenkin toimittajiin luotujen henkilökohtaisten suhteiden, tärkeyttä.

Nämä uudet piirteet näkyvät esimerkiksi Italian viimeaikaisessa ympäristöliikeshinnässä (della Porta & Andretta 1999). Tämä tutkimus viittaa liikkeiden merkittävään ”institutionalisointumiseen”, joka ei koske vain muodollisia *public interest* -ryhmiä ja vapaaehtoisorganisaatioita, vaan myös kansalaiskomiteoita. Ympäristökampanjoihin osallistuu erilaisia toimijoita ja toimijatyyppiejä, jotka ”pelaavat eri pe-

¹² Lainausmerkit TR.

lejä eri pöydissä”.¹³ Raja protestojien ja protestoinnin kohteena olevien instituutioiden välillä hämärtyy yhä enemmän. Yleisesti ottaen sekä pääsy viranomaisten puheille että protestien organisatoriset resurssit näyttävät kasvaneen ympäristöliikkeen aiempaan aaltoon verrattuna. Protestista on tullut laajalle levinnyt toimintamuoto. Yhä useammat tietävät kuinka käyttää sitä, ja yhä harvemmat suhtautuvat negatiivisesti ei-institutionaalisiin poliittisen osallistumisen muotoihin. Samanaikaisesti protesti näyttää kuitenkin muuttuneen vähemmän oleelliseksi aktiviteetiksi, tai ainakin se on vain yksi keino monien joukossa. *Public interest* -ryhmillä on suora pääsy päätöksentekijöiden puheille, joiden kanssa ne neuvottelevat poliittisista linjanvedoista ja ratkaisusta. Vapaaehtoisyhdistykset ovat usein mukana poliittisten päätösten toimeenpanossa siten, että ne huolehtivat erilaisista yksityistetyistä palveluista. Jopa spontaanit komiteat kehittävät, erityisesti paikallistasolla, suoria yhteyksiä instituutioihin. Protesti on siten usein osoittautunut tarpeelliseksi. Traditionaalista kuvaa ”todellisesta” liiketoimijasta, joka pitääytyy ”ideologisesti puhtaisiin” toimintamuotoihin, on vaikeaa ylläpitää nykyisessä kompleksisessä ja dynaamisessa tilanteessa, jossa radikaaleja keinoja käyttävät ne (itsekkäät) toimijat, joilla on paikallisia päämääriä, kun taas ympäristökysymyksiä yleisellä tasolla edustavat organisaatiot käyttävät hyvin maltillisia keinoja.

Myös Italian naisliikkeestä tehdyt tutkimukset (della Porta 1999b) ovat osoittaneet, että 1990-luvulla naisjärjestöt ovat edelleen aktiivisia, ja monet niistä edustavat jatkuvuutta suhteessa 1970-luvun vastineisiinsa. Niiden jäsenet ovat pääasiassa 1970-luvun sukupolvea, jolloin heidän kollektiivinen identiteettinsä muotoutui ja liikkeen juuret asettuvat niin ikään (ylpeästi) 1970-luvulle. ”Toisen aallon” feminismi näyttää säilyneen ainakin paikallistasolla, vaikkakin sopeutuneena ”re-strukturoitua” ulkoiseen ympäristöön. Mutta vaikka kymmenet ryhmät jatkavatkin aiemman aikakauden taistelua, nyt etenkin paikallisesti, niiden keinot ovat kuitenkin erilaisia. Naisten ryhmät ovat usein muuttuneet virallisiksi yhdistyksiksi, joiden eksplisiittisenä tavoitteena on päästä julkisen

rahoituksen piiriin, vaikka ne edelleenkin painottavat osallistumista. Lisäksi niillä on yllättävä kyky verkostoitua myös naisliikkeen rajojen ulkopuolelle. Vanha debatti emansipaation ja vapauden välillä ylitetään nykyisessä diskurssissa, joka korostaa pariteetin ja erojen kombinaatiota – ja siten uutta kansalaisuutta, jossa tasa-arvoiset oikeudet syntyvät erilaisten identiteettien tunnustamisesta. Naisliikkeen toimintarepertoaaria tarkasteltaessa voidaan huomata, että protestilla ei enää ole pääroolia, vaikka sitä joskus käytetäänkin. Sen sijaan vuorovaikutus vanhojen ja uusien viestintävälineiden kanssa saa kasvavaa huomiota. Vaikka suurin osa ryhmistä keskittyy kulttuurisiin aktiviteetteihin lisätäkseen yleistä tietoisuutta naisiin kohdistuvasta diskriminaatiosta ja alistamisesta, monet niistä tarjoavat myös erilaisia palveluja jäsenilleen ja muille naisryhmille.

Paikallisen valtiofeminismin kehittyminen 1980-luvulla, mutta erityisesti 1990-luvulla, on tuonut monille naisryhmille mahdollisuuden päästä käsiksi julkiseen rahoitukseen. Erityisesti vasemmiston hallituskausina yhteistyö julkishallinnon kanssa on antanut sysäyksen prosessille, jonka myötä naisliikkeen ideologia ja strategiat ovat maltillistuneet. Italiassa siirtymä julkisen tuen (*state "facilitation"*) hyväksymiseen näyttää itse asiassa helpottuneen ”vanhaan vasemmistoon” luotujen läheisten suhteiden ansiosta. Vasemmistopuolueen harjoittama välitystehtävä on mahdollistanut eräänlaisen poliittisen vaihdon. Rahataloudellisessa kriisissä naisten vapaaehtoisyhdistykset ovat osoittaneet tarpeelliseksi siinä määrin kuin ne ovat otaneet huolehtiakseen palveluista aiempaa pienemmin kustannuksin. Valtion legitimitetiin (ja erityisesti poliittisen luokan kriisin) kontekstissa naisliike tarjoaa symbolisia resursseja uusien kollektiivisten identiteettien rakentamiselle. Vastavuoroisesti naisten ryhmät itse saavat yhteistyöstä sekä materiaalisia että symbolisia resursseja. 1990-luvun naisliikkeelle valtio näyttäytyy yhä vähemmän vastustajana ja yhä enemmän (etenkin paikallisena) sponsoriina. Myös tässä tapauksessa interaktiot ovat enenevästi keskittyneet julkiseen hallintoon ja entistä vähemmän poliittisiin puolueisiin.

Samantyyppinen evoluutio on näkyvissä myös siirtolaisuuteen liittyvässä protestitoiminnassa (della Porta 2000). Noustuaan ensin tär-

¹³ Lainausmerkit TR.

keimpien joukkopuolueiden sisällä, liikehdinnät siirtolaisuuden puolesta ja sitä vastaan saavuttivat suurempaa itsenäisyyttä 1990-luvulla. Molemmilla rintamilla protestiaktiviteetit ovat muuttuneet paikallisemmiksi ja pragmaattisemmiksi. Siirtolaisten vastaisen mobilisaation – joka usein verhoetaan toiminnaksi rikollisuutta vastaan tai ”oikeudeksi turvallisuuteen” – protesteja organisoivat pääasiassa erilaiset paikalliset komiteat, jotka kieltäytyvät liittoutumasta oikeistopuolueiden kanssa. Huomio keskittään pienille asuinalueille, joiden ”puhdistamista” vaaditaan. Koordinaatio jopa kaupungin tasolla tuntuu vaikealta, ja sitä tapahtuu vain satunnaisesti. ”Lokalistinen” logiikka tuntuu dominoivan myös protesteja maahanmuuttajien puolesta. Vaikka erilaiset yhdistykset tällä rintamalla vetoavat universaaleihin ihmisoikeuksiin, ne toimivat pääasiassa paikallisesti. Vapaaehtoisyhdistyksiä esiintyvät pro-maahanmuuttaja -ryhmät jättävät yleisen taistelun maahanmuuttajien kansalaisoikeuksien puolesta puolueille ja keskitettyvät itse tarjoamaan palveluja ja lainopillista tukea alueensa maahanmuuttajille. Vain muutamissa tapauksissa yhdistysten kesken on syntynyt yhteistyötä kaupungin tasolla. Tärkeimpiä toimintamuotoja ovat erilaisten palvelujen järjestäminen maahanmuuttajaväestölle sekä valistustyö suvaitsevaisuuden ja monikulttuurisen yhteiskunnan puolesta.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että näillä toimijoilla olisi vain vähän tai ei laisinkaan institutionaalisia kontakteja. Päinvastoin, molemmilla puolilla institutionaaliset kontaktit ovat säännöllisiä. Useimmissa tapauksissa nämä liikehdinnät kuitenkin välttävät toimimista puolueiden välityksellä ja pyrkivät suoriin yhteyksiin hallinnon edustajien – siirtolaisvastaisten komiteoiden tapauksessa hallintojohtajien ja poliisipäälliköiden sekä siirtolaismyönteisten yhdistyksen tapauksessa sosiaalialan edustajien – kanssa. Jälkimmäisten kohdalla julkishallinto on usein antelias tuen lähde. Yhteydet instituutioihin ylettyvät jopa ylikansalliselle tasolle (erityisesti EU:hun, joka tarjoaa varoja, informaatiota ja legitimaatiota).

Jälleen molemmilla puolilla puolueiden kriisi ei ole johtanut sen enempää anomisiin konflikteihin kuin yksityiseen vetäytymiseen. Puolueilta vapautunut toimintatila ja -energia

investoidaan paikalliseksi toiminnaksi kansalaisyhteiskunnassa erilaisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Sekä pro- että anti-maahanmuuttajaryhmien mobilisaatioiden resurssit protestien organisoimiseksi ovat peräisin aiemmista mobilisaatioaloista. Omalla puolellaan institutionaaliset toimijat välittävät erilaisia vaatimuksia ja toiveita mutta eivät pyri (tai eivät kykene) voimakkaasti edistämään reformia tai kehittämään uusia arvoja. Vaikka ne suhtautuvat epäillen ”uusiin toimijoihin”, ne ovat kuitenkin kyvyttömiä itse nostattamaan mobilisaatiota. Toisaalta, ”alhaalta” nousevilla toimijoilla näyttäisi olevan enemmän resursseja mobilisoida ”täällä ja nyt”, mutta niillä on myös suuria vaikeuksia turvata mobilisaationsa jatkuvuus.

On siis mahdollista nähdä signaaleja eri toimijoiden sopeutumisesta edustamisen uusiin konnotaatioihin, mutta toisaalta myös siirtymävaiheen vaikeudet ovat selvästi näkyvissä. On esimerkiksi epävarmaa, kykenevätkö ”uus-uusliikkeet” synnyttämään kollektiivisia identiteettejä. Ideologiset joukkopuolueet kykenivät muodostamaan universaaleja identiteettejä ja aggregoimaan ideologian välityksellä partikulaareja, yksilöllisiä intressejä. Tänään protestit usein artikuloituvat erittäin paikallisina tavoitteina – yksittäisissä kaupungeissa, jopa yksittäisillä alueilla tai yksittäisillä kaduilla. Ne onnistuvat pysäyttämään joitakin projekteja, mutta eivät tuottamaan varsinaisia ongelmratkaisuja. Jos 1970-luvun liikkeiden piirteenä oli organisatorinen joustavuus, joka ilmeni näkyvän toiminnan ja latenttiuden vaiheiden vuorotteluna, 1990-luvun kansalaiskomiteat näyttäytyvät usein ”salamatoimijoina”, joiden mobilisaatiolla on hyvin lyhyt elinkaari. Kaikkein taitavimmin universaalia diskurssia artikuloivat toimijat sen sijaan näyttävät kykenemättömiltä mobilisoimaan muuta kuin sympatiaa ja materiaalista tukea.

Puolueiden rooli edustamisen uudenaikaisessa rakenteessa ei varmastikaan ole ohitse. Puolueita, jotka pääasiallisesti valitsevat poliittisen luokan jäsenet ja kanavoivat ääniä, tarvitaan yhä. Organisatorinen ja ennen kaikkea strateginen sopeutuminen tilanteeseen, jossa identiteettien muodostaminen tapahtuu pääasiassa puolueiden ulkopuolella, ei kuitenkaan ole helppoa. Ongelmana on paitsi jatkuva paikallisten, usein keskenään ristiriitaisten, paineiden

välittäminen, myös sellaisen osallistumisen ylläpitäminen ja tukeminen, jota eivät motivoi pelkästään materiaaliset pyrkimykset. ”Luokkajoukkoon” (”*class gardé*”) kiinnittymisen traditio kylläkin estää puolueita ymmärtämästä uusia vaatimuksia ja identiteettejä, mutta toisaalta liiallinen sitoutuminen partikulaarisiin kysymyksiin saattaa vähentää kykyä tehokkaaseen intressiedustukseen.

Yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimuksessa journalismin roolia on tähän saakka tutkittu voittopuolisesti tarkastelemalla, miten media protestitapahtumista raportoidessaan valikoi esittämänsä asiat. Tällä hetkellä on, vaikkakin niukasti, viitteitä siitä, että protesti ei enää ole tärkein ja ainoa tapa, jolla liikkeet pyrkivät herättämään toimittajien huomiota. Pääsy julkisuuteen riippuu yhä enemmän yhtäältä läheisistä kontakteista johonkin tiettyyn mediaan, usein erityisalan (kuten ekologisista kysymyksistä raportointiin) journalisteihin, ja toisaalta siitä, kuinka huolellisesti liikkeet valmistelevat lehdistölle, samoin kuin esimerkiksi poliisi on rikoksia koskevista asioista. Siten aktivistit eivät tuota uutisia vain ”protestoimalla” vaan myös tarjoamalla tietoa mobilisaation sisällöstä. Lisäksi liikkeisiin myötämielisesti suhtautuvat saattavat edustaa medialle tärkeitä kuluttajia ja saavat siksi mediahuomiota. Liikkeiden organisaatioiden ja median välisistä yhteyksistä tarvittaisiinkin syvällisempää tutkimusta.

Uusia käsitteitä uusille liikkeille?

Edellä kuvatut muutokset luovat tarpeen uudistaa liikkeiden analysoimisessa käytettäviä välineitä, alkaen itse liikkeen käsitteen määrittelystä (della Porta and Diani 1999). Ensinnäkin, vaikuttaa yhä vaikeammalta erottaa empiirisesti yhtäältä ”liikkeitä” ja ”liittolaisia” ja toisaalta ”eliittejä” ja ”haastajia”. Monissa protestikampanjoissa erityisesti paikalliset instituutiot ovat olleet eri aikoina toimijoita, toiminnan välittäjiä ja protestin kohteita. Liikkeiden organisaatiot ovat usein astuneet sisään instituutioihin, jolloin ne kuuluvat edelleen protestin organisoimisen, mutta samalla myös päätöksenteon alueelle.

Lisäksi *mainstream*-kirjallisuudessa on ollut tapana nähdä liikkeiden interventio rajatusti yleisen mielipiteen ja median – ja sitä kautta puolueiden – mobilisoimisena. Tänä päivänä analyysiä on kuitenkin tarpeen laajentaa päätöksentekoprosessin muihin vaiheisiin. Protestin poliittisten mahdollisuuksien analyysi on yleisesti painottanut puolueiden roolia liikkeiden liittolaisina. Tämän mukaisesti mahdollisuusrakenteen avautumisen tai sulkeutumisen signaalit on jäljitetty takaisin edustuksellisiin instituutioihin, erityisesti vaaliareenalle. Viimeaikaiset tutkimukset kuitenkin viittaavat siihen, että vaalien ja demokraattisen edustamisen lisäksi toinen tärkeä protestikenttä löytyy policy-areenalta ja sen verkostoista. Tästä huolimatta ”uus-uus-liikkeiltä” ei näytä puuttuvan pääsyn kanavia hallinnon instituutioihin. Näyttää ennemminkin siltä, että hallinto, erityisesti puolueiden valitsemien virkamiesten osalta, on avautumassa käymään dialogia muiden esiin nousevien toimijoiden kanssa. Puolueet ja puolueisiin kuuluvat virkamiehet ovat hyvin tietoisia puolueen aktiivisen kannatuksen vähittäisestä murtumisesta ja näyttävät herkistyneen yhä enemmän alhaalta nouseville paineille. Yhteistyö- ja konfliktisuhteet eivät kehity pääasiallisesti suhteessa puolueisiin vaan niiden edustajiin päätöksenteossa ja julkishallinnossa. Protestikampanjan dynamiikkaan vaikuttavat erityisesti policy-prosessin eri vaiheissa avautuvat ja sulkeutuvat mahdollisuudet, kuten myös vallitseva politiikanteon tyyli jonkin politiikkalohkon alueella ja kansallisessa tai subkansallisessa systeemissä.

Identiteetti- ja intressiedustamisen (*efficient representation*) välisen epäjatkuvuuden vallitessa liikkeiden ja puolueiden välinen vuorovaikutus on muutoksen tilassa. Liikeorganisaatiot ovat tosiasiallisesti huomattavasti vapautuneet puolueiden traditionaalisesta holhoavasta suhtautumisesta. Kun liikkeet eivät enää voi hyötyä privilegiosuhteesta puolueisiin, mikä aiemmin toimi avainresurssina pääsyn takaamiseksi instituutioihin, niiden täytyy kyetä suoriutumaan joistakin funktioista ja tehtävistä itsenäisesti. Tästä tilanteesta nousee se organisaatiomuotojen ja erilaisten ideologisten ja strategisten toimintamuotojen runsaus, josta tässä artikkelissa on keskusteltu.

LÄHTEET

- Bobbio, Luigi (1999): Un processo equo per una localizzazione equa. In Luigi Bobbio & Alberico Zeppe-tella (eds.): *Perché proprio qui? Grandi opere e opposizioni locali*. Franco Angeli, Milano.
- Dalton, R.J. (1995): Strategies of Partisan Influence: West European Environmental Movements. In J.C. Jenkins & B. Klandermans (eds.): *The Politics of Social Protest. Comparative Perspectives on States and Social Movements*, pp. 296–323. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- della Porta, D. (1995): *Social Movements, Political Violence and the State*. Cambridge University Press, Cambridge/New York.
- della Porta, D. (1996): *Movimenti collettivi e sistema politico in Italia. 1960–1995*. Laterza, Bari.
- della Porta, D. (1998): Police Knowledge and the Public Order in Italy. In D. della Porta & H. Reiter (eds.): *Policing Protest. The Control of Mass Demonstrations in Western Democracies*. Minnesota University Press, Minneapolis.
- della Porta, D. (1999a): The Political Discourse on Protest Policing. In D. McAdam, M. Giugni & C. Tilly (eds.): *How Movements Matter*. Minnesota University Press, Minneapolis
- della Porta, D. (1999b): *The women's movement, the Left and the State: continuities and changes in the Italian case*. Prepared for the third meeting of the RPG Women's Movement and the State, College of Wooster, May 1999.
- della Porta, D. (2000): Immigrazione e protesta: il caso italiano in prospettiva comparata. In *Quaderni di sociologia*, forthcoming.
- della Porta, D. & Andretta, M. (1999): *Changing Forms of Environmentalism in Italy: The Protest Campaign on the High Speed Railway System*. Paper prepared for presentation at the ECPR Joint Sessions, Mannheim, March 26–31, 1999.
- della Porta, D. & Diani, M. (1999): *Social Movements: An Introduction*. Oxford, Blackwell.
- Duverger, M. (1953–1954): Les parties politiques. L'organisation des parties. In G. Sivini (eds.), *Sociologia dei partiti politici*, pp. 109–141. Bologna, Il Mulino, 1971.
- Duyvendak, J.W. (1995): *The Power of Politics. New Social Movements in an Old Polity France 1965–1989*. Westview, Boulder.
- Gitlin, T. (1980): *The Whole World is Watching: Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left*. University of California Press, Berkeley/Los Angeles.
- Habermas, J. (1988): *Storia e critica dell'opinione pubblica*. Laterza (original version 1962), Bari-Roma.
- Katz, R.S. & Mair, P. (1995): Changing Models of Party Organization and Party Democracy. In *Party Politics* 1, pp. 5–28.
- Kirchheimer, O. (1966): The Transformation of the Western European Party System. In J. LaPalombara & M. Weiner: *Political Parties and Political Development*, pp. 177–200. Princeton University Press, Princeton.
- Kitschelt, H. (1986): Political Opportunity Structures and Political Protest: Anti-nuclear Movements in Four Democracies. *British Journal of Political Science* 16, pp. 57–85.
- Kitschelt, H. (1993): Social Movements, Political Parties, and Democratic Theory. In *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences* 528, July, pp.13–29.
- Koopmans, R. (1995): *Democracy from Below. New Social Movements and the Political System in West Germany*. Westview, Boulder.
- Kriesi, H. (1989): The Political Opportunity Structure of the Dutch Peace Movement. In *West European Politics* 12, pp. 295–312.
- Kriesi, H., Koopmans R., Duyvendak, J.W., Giugni, M. & van der Heijden, H.A. (1995): *New Social Movements in Western Europe*. Minnesota University Press, Minneapolis.
- Lazarsfeld, P.F., Berelson, B. & Gaudet, H. (1944): *The People's Choice*. Columbia University Press, New York.
- Lipset, S. M. & Rokkan, S. (1967): *Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction*. In S.M. Lipset & S. Rokkan (eds.): *Party Systems and Voter Alignments*. Free Press, New York.
- Lipsky, M. (1965): *Protest and City Politics*. Rand McNally, Chicago.
- Maguire, D. (1995): Opposition Movements and Opposition Parties: Equal Partners or Dependent Relations in the Struggle for Power and Reform? In J. C. Jenkins & B. Klandermans (eds.): *The Politics of Social Protest. Comparative Perspectives on States and Social Movements*, pp. 199–297. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Manin, B. (1995): *Principes du gouvernement représentatif*. Flammarion Paris.
- Mazzoleni, G. (1998): *La comunicazione politica*. Il Mulino, Bologna.
- McCarthy, J.D., McPhail, C. & Smith, J. (1992): *The Tip of the Iceberg. Some Dimensions of Selection Bias in Media Coverage of Demonstrations in Washington D.C.* Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, Pittsburg, August.
- Michels, R. (1909): Der konservative Grundzug der Parteiorganisation. In *Monaschrift für Soziologie*, 1.
- Neumann, S. (1956): Towards a Comparative Study of Political Parties. In S. Neumann (ed.): *Modern Political Parties*, pp. 395–421. Chicago University Press, Chicago.
- Offe, C. (1985): New Social Movements: Changing Boundaries of the Political. In *Social Research* 52, pp. 817–868.
- Panebianco, A. (1982): *Modelli di partito*. Il Mulino, Bologna.
- Pizzorno, A. (1998): *Il potere dei giudici*. Laterza, Roma.
- Pizzorno, A. (1983): Sulla razionalità della scelta democratica. In *Stato e mercato*, n. 7 (now in A. Pizzorno, *Le radici della politica assoluta*, pp. 145–184. Feltrinelli, Milano).
- Pizzorno, A. (1996): Mutamenti nelle istituzioni rap-

- presentative e sviluppo dei partiti politici. In *La storia dell'Europa Contemporanea*, pp. 961–1031. Einaudi, Torino.
- Rohrschneider, R. (1993): Impact of Social Movements on the European Party System. In *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences* 528, July, pp. 157–170.
- Rucht, D. (1994): *Modernisierung und Soziale Bewegungen*. Campus, Frankfurt am Main.
- Tarrow, S. (1989): *Democracy and Disorder. Protest and Politics in Italy. 1965–1975*. Oxford University Press, Oxford/New York.
- Tarrow, S. (1994): *Power in Movement*. Cambridge University Press, New York.
- Tilly, C. (1984): Social Movements and National Politics. In C. Bright & S. Harding (eds.): *State-Making and Social Movements: Essays in History and Theory*, pp. 297–317. University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Weber, M. (1974): *Economia e società*. Edizioni di comunità (original version 1922), Milano.
- Wilson, J. (1973): *Introduction to Social Movements*. Basic Books, New York.